

**'Ik vraag me af of er überhaupt wel
aandacht voor de kampen was'**

Hans Pols

Gesprek met Klaas Alkema en Ger van der Drift

Het afgelopen najaar is het grote onderzoek naar de terugkeer en de opvang van Nederlandse oorlogsslachtoffers van SOTO (de Stichting Onderzoek Terugkeer en Opvang) met de publicatie van *De Meelstreep* afgesloten. Martin Bossenbroek presenteerde daarin de onderzoeksresultaten van de stichting. U heeft erover in het vorige nummer, *Kleio* 3, kunnen lezen.

Bij *De Meelstreep* hoort ook een aantal deelstudies, die in bundels worden gepubliceerd. Op 23 mei j.l. zijn de laatste twee delen daarvan gepresenteerd: *Binnenskamers* en *Polderschouw*. Klaas Alkema en Ger van der Drift, destijds beide werkzaam aan het Pentacollege CSG Angelus Merula in Spijkenisse, deden een van de deelonderzoeken. Hun artikel, *Mist tussen de dijken*, over wat de geïllustreerde bladen na de oorlog schreven over de oorlogsslachtoffers is in *Polderschouw* opgenomen.

Klaas Alkema (links) en Ger van der Drift (rechts).

We hebben afgesproken in het enige etablissement in Spijkenisse waar je aangenaam en rustig kunt zitten. Het ligt wel in een van die winderige en rommelige winkelcentra waar de stedenbouwkundigen van onze groeikernen een patent op genomen schijnen te hebben. Omdat ze er om half elf al sluiten heeft ons gesprek een onverbidelijke deadline; na twee uur staan we weer in de regen en de kou.

Het gesprek ging over SOTO, maar ook over wat er voor hen beiden aan voorafging; het opfrisverlof en het doctoraalexamen. Maar het ging vooral over wat in naoorlogse tijdschriften tussen de regels valt te lezen.

Klaas: 'Wij waren allebei full-time docent toen er opfrisverlof voor ons aankwam; wij hadden ons tegelijkertijd ingeschreven om te sparen. Wachtend

op het moment dat de tijd vrij zou komen, rees bij ons de vraag: wat gaan we met die uren doen? Gezamenlijk hebben we toen besloten om die tijd in een doctoraalstudie om te zetten. Met onze MO-opleiding konden we in de dagelijkse lespraktijk natuurlijk prima uit de voeten. Maar als je al heel lang voor de klas staat, ga je zoeken naar dingen die een uitdaging voor je kunnen betekenen. Zo had ik al allerlei andere zaken binnen de school aangepakt om maar te voorkomen dat ik zou verstoffen. En daar hoorde die studie dus ook bij.'

Ger: 'Bij mij speelde echte interesse ook een belangrijke rol. En nieuwsgierigheid. Wat zou dat zijn, zo'n academische studie?'

Klaas: 'Aardig was natuurlijk dat wij het met z'n tweeën deden. Na leestijd reden met de auto naar Leiden. Daar aangekomen plachten we steevast bij *Barrera* een vaasje of twee te vatten en dan schoven we zo de collegebanken in. Je moet vooral niet denken dat het alleen maar de intellectuele genoegens waren die ons bekoorden. We hebben echt genoten van die tijd. Ik had ook wel het idee dat ik wat moest inhalen. Mijn studie MO deed ik aan de School voor Taal en Letterkunde in Den Haag. Dus de hele sfeer van de universiteit en een studentenstad heb ik gemist.'

Ger: 'Het blijft natuurlijk de vraag of je als twintigjarige het bij twee vaasjes had gelaten. Waarschijnlijk was de verleiding van het bier groter geweest dan de dorst naar kennis.'

Klaas: 'Er waren meer oudere studenten. Die zaten allemaal vooraan. En als het college dan was afgelopen, werd de docent door ons oudjes bestookt met vragen.'

Amerika wordt de norm

Wat was het onderwerp van jullie doctoraalscriptie?

Klaas: 'Het ging over de modernisering van Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Dus zeg eind jaren veertig, jaren vijftig en zestig; wat waren de reacties, wat was er zichtbaar van de Amerikanisering, de ontzuiling.'

Ger: 'De weerslag van die zaken in populaire tijdschriften, maar ook de invloed van die tijdschriften op het moderniseringsproces.'

Klaas: 'Het is interessant om te zien welke tijdschriften tot op het moment dat de dijken braken een dam wilden opwerpen tegen het moderniseringsge-

weld en welke tijdschriften de veranderingen verwelkomden.'

Ger: 'We hebben *De Spiegel* en *Panorama* onderzocht, twee bladen die op de rem traptten. Maar *Panorama* ging eerder overstag. Al aan het einde van de jaren vijftig, begin jaren zestig. Overigens hebben we wel het vermoeden dat winstbejag daarin ook een overweging was. Men oordeelde blijkbaar: als wij als enige meegaan met de golf van modernisering, dan zal ons dat geen windeieren leggen.

Het aardige hierbij was overigens dat wij bij het doctoraalwerkcollege van Martin Bossenbroek ook naar die tijdschriften hebben gekeken. De vraag was toen: hoe keek men in de jaren twintig en dertig tegen Amerika aan? We merkten toen een duidelijke afkeer. Heel vaak kwam je in onderschriften tegen: typisch Amerikaans. Maar dat had dan wel een negatieve lading; wat een idioten, moet je nou toch weer eens kijken. Er is dus een omslag geweest van negatief naar positief.

Belangrijk is daarbij natuurlijk geweest dat de Amerikanen onze bevrijders waren. En ze kwamen niet met lege handen, ze namen ook wat mee. De Nederlanders wilden vanaf dat moment graag modern zijn en dus werd Amerika de norm. De Duitse cultuur had natuurlijk helemaal afgedaan, maar datzelfde gold ook voor Engeland. Van de Engelse filmindustrie zie je in de geïllustreerde bladen na de oorlog niets meer terug.'

Jullie volgden dus colleges naast je gewone werk, terwijl het verlof werd gebruikt voor het onderzoek?

Klaas: 'We hadden ieder drieëneenhalve maand. We moesten behoorlijk aanpopen. Daar kwam bij dat we alles samen hebben gedaan; we waren een soort Siamese tweeling. Later bij SOTO werkte dat geloof ik ook wel eens op de lachspieren. Wij presenteerden ons daar als een onafscheidelijk duo. Onze scriptiebijdragen hebben we na elkaar geschreven. Eerst had ik mijn opfrisverlof en daarna Ger.'

Ger: 'Geleidelijk verschoof onze aandacht naar de oorzaken van het moderniseringsproces. Want je raakt vanzelf gefascineerd door de gedachte van Stuurman dat de eerste sporen van ontzuiling al snel na de oorlog zichtbaar werden. Dat heeft hij ooit eens in een artikel in *Kleio* – nota bene – uiteengezet. Naar de ontzuiling in de

jaren vijftig is heel weinig onderzoek gedaan en daarom spreekt hij van het *zwarte gat van de jaren vijftig*. Want het populaire beeld is natuurlijk dat de ontzuiling in de jaren zestig begon. Wij menen met ons onderzoek de theorie van Stuurman te kunnen bevestigen en denken dat Amerika als katalysator fungeerde in het ontzuilingsproces.

De populaire tijdschriften hebben ook een rol gespeeld bij de modernisering. Je moet niet vergeten dat de verspreiding van deze tijdschriften vele malen groter was dan het abonneebestand. Je kunt gerust het aantal abonnees met vier of vijf vermenigvuldigen om uit te maken hoe groot de spreiding was. Er waren leesportefeuilles, ze lagen bij de kapper en dan is er het feit dat die bladen duur waren en dus werden doorgegeven. Met andere woorden: toen *Panorama* omging, zorgde dat voor een kleine dijkdoorbraak. *Panorama* werd in alle vier zuilen gelezen. Stuurman spreekt van een institutionele herzuiling na de oorlog; er kwamen steeds meer ziekenhuizen, scholen en instellingen die onder een bepaalde zuil vielen. Maar die institutionele verzuiling ging volgens hem gepaard met een geestelijke ontzuiling; de mensen werkten nog wel in een verzuild instituut, maar ze voelden er zich steeds minder mee verbonden. *Panorama* heeft daarin een rol gespeeld; veel mensen waren voor de vorm geabonneerd op *De Spiegel* of de *Katholieke Illustratie*, maar ze lazen waarschijnlijk veel liever *Panorama*, omdat dat blad neutraal was, een wijde blik bood op de wereld en niet vast zat aan het enge zuilensysteem.'

SOTO

Hoe was het om na dat verlof terug te moeten keren in de klas?

Klaas: 'Ik was toen ook leerjaarcoördinator, dus volledig voor de klas kwam ik niet. Maar ik vond het, na een bestaan van studeerkamergeleerde van drieëneenhalve maand, wel weer aardig met meer mensen en vooral ook leerlingen contact te hebben. Na zo'n afgezonderd leven was het heel leuk om weer in zo'n bruisende school rond te lopen.'

Ger: 'Voor mij was er toch wel sprake van een zwart gat...' Maar toen kwam het werk voor SOTO. Ik werd op een vrijdagavond door Martin Bossenbroek gebeld. Hij vroeg of we de advertentie van de SOTO in de *Volkskrant* hadden gezien. Nu leest geen van ons die

Uitreiking van schone kleren aan Nederlanders, die uit Duitse kampen waren teruggekeerd (foto NIOD).

krant, dus wij wisten van niets. Het bleek dat ze mensen zochten die onderzoek wilden doen, specialisten. Ook iemand die wilde onderzoeken hoe tijdschriften schreven over de opvang van oorlogsslachtoffers. Bossenbroek coördineerde dat onderzoek; hij zou ook het boek gaan schrijven en hij vroeg zich af waarom ik niet had gereageerd. Nou, ik zei dat ik wel interesse had, maar dat ik het weer samen met Klaas wilde doen. En dat kon.'

Meteen toegehaapt, of waren er nog problemen?

Ger: 'We werden voor een kalenderjaar twee dagen gedetacheerd. SOTO betaalde daarvoor aan het CVO, onze werkgever. Dat was betrekkelijk eenvoudig te regelen.'

Klaas: 'Mijn rector vond dat ik als leerjaarcoördinator minstens vier dagen in de week op school moest zijn. Maar toen ik duidelijk kon maken hoe belangrijk dit voor mij was, ging hij akkoord. Er kwam een vervanger die al eerder als stagiair bij ons op school was geweest en nog steeds geen baan had. Dus dat scheelde weer advertentie- en loonkosten, want die jongen verdiende natuurlijk veel minder dan wat wij kregen.'

Hoe was jullie onderzoek opgezet?

Klaas: 'Wij maakten deel uit van de sectie *Houding Bevolking*, wij bestudeerden dus hoe de bevolking had gereageerd op de terugkeer en de opvang van de slachtoffers. Wij zouden dat doen met behulp van de geïllustreerde tijdschriften. Iemand binnen de sectie werd aangesteld om de kranten te onderzoeken. Evelien Gans richtte zich specifiek op antisemitische uitingen en Gerard Nijssen werd aangesteld voor de filmresearch. Verder was er weer iemand anders die de literatuur onder zijn hoede nam. Andere secties pluisten alle overheidsarchieven uit. Er waren ook regionale secties, er was een sectie *Koopvaardij* en natuurlijk was er ook de sectie *Indië*.

Al snel kwamen we erachter dat over de opvang in de tijdschriften weinig te vinden zou zijn. Direct na de oorlog was er een enorm papiergebrek. Dus werd het papier gedistribueerd: eerst de kranten en daarna pas de tijdschriften. De meeste daarvan kwamen pas in 1946 uit, met een enkel uitzondering voor met name die bladen die in de oorlog niet zuiver op de graat waren geweest, want die moesten nog wat langer wachten. Dus uit de periode

waar het werkelijk om ging, mei en juni 1945, zijn dus nauwelijks bronnen afkomstig uit de geïllustreerde tijdschriften beschikbaar.'

De interesse van de bladen ging in 1945/46 meer uit naar de materiële ellende van de Nederlanders.

Hadden jullie ook contact met slachtoffers?

Klaas: 'Aan het begin van het onderzoek was er een symposium in Amsterdam, waar wij aan oorlogsslachtoffers, wetenschappers en belangstellenden uit de professionele sfeer vertelden wat wij gingen doen. Maar dat was niet zo'n gelukkige combinatie.'

Ger: 'Het is het eeuwige probleem dat je krijgt als je historici en mensen die het echt hebben meegemaakt bij elkaar zet. Als hun zienswijze niet samenvalt, krijg je conflicten. Een onderzoeker nuanceert en generaliseert en degene die het heeft meegemaakt ziet toch vooral zijn eigen kleine wereldje, maar hoe klein dat is, ziet hij niet.'

Daar komt nog iets bij, iets wat mij enorm verbaasd en geschokt heeft. Ik zal het maar 'de hiërarchie van het leed' noemen. Het gegeven dat ieder een zichzelf als het grootste slachtoffer ziet en de slachtofferrol bij de ander eigenlijk niet kan erkennen.'

Klaas: 'Het duidelijkst werd dat tijdens de voordracht van Evelien Gans over het antisemitisme.

Indische oorlogsslachtoffers begonnen te protesteren: het gaat altijd alleen maar over de joden en nooit eens over ons. En uiteindelijk liep een heel stel boos de zaal uit. Zij kwamen dus met een heel andere verwachting naar het symposium dan de wetenschappers, die alleen geïnteresseerd waren in de vraag hoe gaan jullie dat nou aanpakken.'

Wat hadden jullie op voorhand van de resultaten van het onderzoek verwacht? Klaas: 'Ik had verwacht dat in 1946 nog veel over oorlogsslachtoffers geschreven zou worden. Maar het was nauwelijks meer een onderwerp. Oorlogsslachtoffers waren diegenen die materieel getroffen waren, mensen die door bombardementen of inundaties schade hadden geleden. Psychisch leed, daar had men het in die tijd niet over. Als enige uitzondering kan ik noemen de aandacht die *De Vlam*, een socialistisch tijdschrift, besteedde aan de terugkeer uit een concentratiekamp in Duitsland van zijn hoofdredacteur, Tom Rot. Je ziet hem dan afgebeeld op een grote, lege en kale vlakte voor het Centraal Station van Amsterdam. Hij stond er heel alleen en verlaten. Op een boom zag je een klein bordje met 'welkom' erop. Voor hem was er dus niets; geen opvang. Dat was dus een mooie illustratie van de kilte.'

Ger: 'Kilte in de perceptie van de mensen die dat hebben ervaren en er nu aan terug denken. Want direct na '45 bestond helemaal niet het idee dat mensen ook psychisch beschadigd konden zijn. Je kon alleen materieel beschadigd zijn. En dat kon goed gemaakt worden. Maar daarvoor moest eerst geld verdiend worden, aangepakt worden; de handen uit de mouwen. Er was wel een uitzondering, zeker in de rechtse bladen, voor de Molukkers. Voor de Indiërs was er sowieso al meer consideratie, maar de Molukkers waren toch wel nationale troetelkinderen.'

Klaas: 'Dat had ook met nationalisme te maken. Want *De Spiegel* en ook *Elsevier* vonden dat je de Molukkers, die zich hadden opgeofferd voor God, Nederland en Oranje, niet zomaar terzijde mocht schuiven.'

Ger: Terwijl de linkse bladen de Molukkers vooral zagen als werktuigen in de handen van Westerling en ander rechtse krachten'.

Dus jullie bladerden door tijdschriften zonder enig oorlogsleed aan te treffen?

Klaas: 'Men hield zich vooral met de Wederopbouw bezig. Het gaat om de mijnwerkers in Zuid-Limburg, het herstel en later de elektrificatie van het spoorwegnet, de woningnood....

Ger: 'En het zedenbederf.'

Klaas: 'Verder zijn nog twee andere zaken van belang, namelijk de verschillen tussen de zuilen en het pessimisme. Iedere zuil had zijn eigen oorlogsbeleving. Zo schreef men in de protestantse pers niet over katholieke vervolgingen.

Maar andersom ook niet. In *De Spiegel* kwam het protestantse verzet naar voren, in de *Katholieke Illustratie* werd over het katholieke verzet geschreven. Dat verklaart ook waarom er zo weinig over joden geschreven werd.'

Antisemitisme

Ger: 'Wij hebben ons niet met joodse periodieken bezig gehouden, daarvoor is op het laatste moment nog iemand anders aangesteld. Maar op dat zijtoneel heeft zich wel iets onvoorstelbaars afgespeeld: het drama van de joodse pleegkinderen. De vraag was: wat doen we met joodse kinderen waarvan de ouders in de oorlog in een kamp hebben gezeten of elders zaten ondergedoken. Het is een hele ordinair strijd geworden tussen wat er nog resteerde van joods Nederland en met name

Geziena van der Molen, een van de oprichtsters van *Trouw*. Ze werkte eerst bij *Vrij Nederland*, maar kreeg daar ruzie met Van Randwijk. Zij zat in de commissie die zich boog over de vraag wat er met de kinderen moest gebeuren. Zij vond dat alle joodse pleegkinderen bij hun pleegouders moesten blijven, zelfs als hun echte ouders werden teruggevonden. Het ging haar om het zieleheil van die kinderen. In katholieke kringen heerste diezelfde overtuiging. Maar ook de linkse pers heeft zich enorm over opgewonden. En dan verwacht je dat men daar vond dat de kinderen terug moesten naar hun ouders. Was dat maar waar geweest! Er heerste bijna een communis opinio dat joodse kinderen bij hun Nederlandse pleegouders moesten blijven.

Voor de confessionelen kun je daar nog wel een voorstelling bij maken, maar waarom ook linkse mensen dat vonden? De enige die een afwijkend standpunt innam was Van Randwijk. In ieder geval bleek ons al snel dat het antisemitisme na '45 zeker niet uitgestorven was. Zelfs in *Vrij Nederland* kwam je er uitingen van tegen.'

Klaas: 'Vrij Nederland zelf heeft zich daar niet aan bezondigd, maar wel de lezers.'

Ger: 'Heel berucht is een brief waarin gepleit werd voor een soort numerus clausus voor beroepen, met als argumentatie dat de joden niet weer, zoals voor de oorlog, alle vooraanstaande beroepen in handen zouden krijgen. En dan heb je het dus over de lezerskring van *Vrij Nederland*. De redactie durfde op zeker moment de brieven van lezers niet meer te plaatsen omdat ze zo antisemitisch waren.'

Klaas: 'Ook in *De Spiegel* en de *Katholieke Illustratie* kom je antisemitische trekjes tegen. Het zich afzetten tegen het joodse geloof omdat ze de Messias niet hebben aanvaard. Maar echte jodenhaat is dat niet, meer anti-judaïsme. Vunzig daarentegen is het jezuïetenblad *De Linie*. Het beruchte pogrom van Kielce in 1946 werd daarin goedgepraat: dat hadden de joden aan zichzelf te danken, want het waren toch allemaal communisten.'

In feite was het antisemitisme van voor de oorlog blijven bestaan en misschien juist wel versterkt door de oorlog. Dat is in ieder geval de stelling van Dienke Hondius en wij hebben dat ook wel bevestigd gevonden.

Het kwam voort uit schuldgevoel. Waarom is er niets tegen de jodenvervolgving gedaan? Dan is de rechtvaardiging: het was hun eigen schuld. En je moet niet het effect vergeten van vijf jaar lang anti-joodse propaganda. Er blijft altijd wel wat hangen.

Het heeft me verbijsterd dat zo weinig aandacht was voor hetgeen zich in de concentratiekampen had afgespeeld. Men heeft dus blijkbaar direct na de oorlog vastgesteld wat daar gebeurd was, daarvan kwam niets in tijdschriften terecht, want die waren er toen nog niet, en vervolgens werd het dan bekend verondersteld en dus werd er niet meer over geschreven.'

Ger: 'Ik vraag me af of er überhaupt wel aandacht voor de kampen was. Je hoort toch ook wel dat de echte aan-

L. J. Jordaan tekende in 'De Groene Amsterdammer' een spotprent op de geldzuivering van september 1946.

dacht pas kwam na de tv-serie *De Bezetting* van De Jong.

Klaas: 'Je kreeg al snel in de jaren veertig, ik meen '48, dat de boeken over de oorlog aan de straatstenen niet meer te slijten waren. Men noemde ze 'prikkel-draadlectuur'. Daar had men wel genoeg van, die boeken over de kampen en over de oorlog, dat moest maar eens af gelopen zijn.'

Maar dan de jaren zestig, toen de Wederopbouw geslaagd leek, toen lagen de boekhandels ineens vol: Presser..., De Ondergang. De tijd van terugkijken...'

Ger: 'Toen kwam het schuldgevoel. Toen zag je ook, frappant genoeg, sympathie ontstaan voor de staat Israël. Want die was in '48 helemaal niet groot, sterker nog: nauwelijks aanwezig. Men denkt altijd dat Nederland vanaf het begin pro-Israël is geweest, maar in '48, het moeilijkste uur voor de staat Israël, was dat helemaal niet zo. Niet zoals in '67, want toen hadden we van De Jong geleerd wat er allemaal gebeurd was en voelden we ons schuldig.'

Klaas: 'Bovendien: Israël was inmiddels een westers land. Maar bij de katholieken heeft men nog heel lang sympathie voor de Palestijnen gevoeld; er waren immers veel geloofsgenoten bij.'

Pessimisme

Werden de verhalen van de mensen die terugkwamen uit Indië wel opgetekend?

Ger: 'Daarvoor was veel meer belangstelling. Maar wel met een moralistische tint. Er werd beschreven wat er gebeurd was, hoe ze hier kwamen en dat het allemaal niet zo prettig aan boord was en dat het hier koud was en dat het moeilijk was om aan werk te komen. Maar de teneur was ook daar: niet zeuren, aanpakken. Wij zijn bezig met de Wederopbouw; je bent welkom, maar wel de handen uit de mouwen! Dat vond je van links tot rechts.'

Klaas: 'Ook wel een beetje wrok. Want die Indische mensen hadden welstand gekend. Je leest tussen de regels door: nu is het afgelopen met het mooie leventje met bedienden, en zo, nu moet je zelf ook wat gaan doen. En dat zag je niet alleen in de linkse pers, dat was een algemeen beeld.'

Ger: 'Vrij Nederland beschouwde de mensen uit Indië vooral als kolonialen. De redactie reageerde daar kriebelig op. Toen ook de PvdA achter de politieke acties ging staan werd dat een breekpunt voor Van Randwijk. Hij schreef een heel emotioneel artikel, 'Waarom ik Nederlander ben', waarin

Een actueel probleem in 1945:
'zedenverwilderling'.

hij het militaire ingrijpen in Indonesië afwees. Maar hij vormde daarin een uitzondering. Want in de rest van de pers was het toch: het is ons Indië dat verloren gaat.

Er heerste al heel snel een pessimistische sfeer in Nederland; de bevrijdingsroes was snel voorbij. Met name in de tijdschriften is dat goed te vinden: er heerste een enorme zwartgalligheid, neerslachtigheid, men geloofde er niet meer in.'

Klaas: 'Natuurlijk is dat pessimisme niet te kwalificeren, het is meer een kwestie van interpretatie; geschiedenis is daarin natuurlijk ook een literaire wetenschap.'

Ger: 'Als we ons nu alleen met opinietijdschriften hadden bezig gehouden, dan kun je zeggen: het was maar een geïsoleerd gegeven, de intellectuele elite van Nederland zag het niet meer zitten. Want wie las er nou zulke bladen als *De Linie* en *Vrij Nederland*? Maar het aardige is dat we in de geïllustreerde bladen – *Panorama* was na de oorlog al weer snel een heel populair blad – dit negatieve beeld bevestigd zien.'

Ik mis een groep oorlogsslachtoffers, maar die werden misschien niet als zodanig gezien, de NSB'ers.

Ger: 'Die werden inderdaad niet als slachtoffers gezien. Wel was er aandacht voor NSB'ers die onterecht in gevangenschap waren beland. En verder had je in katholieke tijdschriften een beweging die het voor hen opnam. *De Nieuwe Eeuw* ging daarin zover dat ze in Brabant en Limburg een volkspetitionnement wilden organiseren tegen de uitvoering van de doodstraf voor Mussert. Waarbij dan wel vermeld moet worden dat *De Nieuwe Eeuw* al voor de oorlog een dubieuze rol speelde, want de hoofdredacteur was Knuvelde, bekend van de literaire handboeken, maar berucht vanwege zijn lidmaatschap van *Zwart Front* en andere verdachte organisaties en zijn bijdrage aan o.a. *De Bezem*.'

Klaas: 'Maar je ziet het wel snel omslaan. In het begin was men heel fel, maar daarna werd er gepleit voor vergevingsgezindheid. Op een gegeven moment was het: jongens, ophouden daarmee.'

Het zwarte gat

Julie werkten twee dagen aan je onderzoek en drie dagen in de week was je op school. Waren die zaken te scheiden?

Klaas: 'Af en toe was dat wel moeilijk, het blijft toch door je hoofd spelen.'

Ger: 'Nou, we hebben onze centjes wel waar gemaakt, we hadden een enorme productie. Maar we deden het met veel plezier.'

Was er voor jullie ook een zwart gat?

Klaas: 'Ach voor mij viel dat wel mee, door mijn leerjaarcoördinatorschap en later conrectorschap had ik wel perspectief. Als je alleen moet lesgeven, val je wel ruw terug, ja.'

Ger: 'De combinatie van twee dagen onderzoek en drie dagen lesgeven beviel me wel.'

Lesgeven is een sleur?

Klaas: 'Als je het twintig, dertig jaar achter elkaar doet, wel ja.'

Ger: 'Je kunt het wel met allerlei techniekes doorbreken. Ik ben niet echt een consciëntieus leraar, maar ik bereid mijn lessen wel altijd goed voor. Elke keer probeer ik weer wat bij te lezen, nieuwe voorbeelden te bedenken. Ik kan inmiddels iedere les, zelfs over examenonderwerpen, op routine geven. Maar ik doe dat niet, want als je daar aan toegeeft dut je helemaal in.'

Klaas: 'We kijken op onze studie en het werk voor de SOTO met heel veel plezier terug; we zouden iedereen willen aanraden die de gelegenheid voor zoiets krijgt: doen!'

Maar is er nog wel ruimte voor docenten die zich wetenschappelijk willen verdiepen? Over Presser als geschiedenisleraar hoorde je de mooiste verhalen...

Klaas: 'Zie jij Presser voor 4 Havo staan?'

Ger: 'Het oude *Bildungsideaal* is verdwenen, zelfs op gymnasia. Ook van overheidsweg wordt het niet meer gevraagd.'

Klaas: 'Je moet het vooral leuk vinden met kinderen om te gaan en het aardig vinden hun belangstelling te wekken voor dingen die hen eigenlijk niet interesseren. Een hele opgave, maar je kunt toch veel voldoening eruit halen. We moeten vooral niet in mineur eindigen.'

Dat zeg jij, maar jij staat niet meer voor de klas!

Klaas: 'Ik vond het zware van het docentschap het grote aantal uren en het gegeven dat niet iedere les even succesvol was. Verder heb ik met veel plezier voor de klas gestaan. Maar als je voor de zoveelste keer het verhaal van Orpheus verteld hebt, dan gaat de lol er wel van af. Op een zeker moment moet je een keuze maken, want twee dingen tegelijk doen gaat niet. Ik merkte als leerjaarcoördinator dat ik lesgeven als een hinderlijke onderbreking van mijn andere werkzaamheden ging ervaren. Je was ergens druk mee bezig, maar dan ging de bel en dan moest je hollen naar het lokaal, en dan geef je dus routinelesjes. Dat zijn geen goede lessen.'

Op een zeker moment blijk je een bepaalde weg ingeslagen te zijn en dan merk je: ik moet door óf helemaal terug. Maar het lesgeven mis ik nog wel. Vooral het contact met de leerlingen.'